

اليفباميز

رحيم رييس نيا

(۲۰۰۰)

آذرى سايتيندان سئچيلميش بير مقاله

دده قورقود كيتابخاناسى

www.dqk.blogfa.com

بو كيتابخانانين كيتابلارينى يايماق منبعينين آدى و آدرسيني گتيرمك ايله موطلق آزاددير.

کیتابین موشخصّاتی:

کیتابین آدی: الیفامیز

یازان: رحیم رییس نیا

قایناق: آذری سایتی

تایپ: ی. ف. ۱۳۸۸، یای

دئیبیلر کی، جمعیت حرفلی یازینی ایختیراع ائتمکله، اونو شفاهی یارادیجیلیغی یازماق اوچون ایشلمکله مدنیتته کئچیر. هله حرفلی یازیا چاتانادک یازی نین آزی اوچ اساسی تیپینی یاخود مرحله سینی تجروبه ائتمیشدیر:

بیکتو قرافیک (شکلی)، ایدئوگرافیک (فیکری)، سیلابیک (هجایی) و دوردونجوسو فونوگرافیک یازیسی دیر کی اوندا دیلین سسلری قرافیک ایشاره لرله، یعنی حرفلرله عکس ائندیریلیر.

حرفلی یازیلارین چوخو، او جومله دن پهلوی و عرب الیفباسی فینیقی الیفباسی اساسیندا یارادیلیمیش، آرامی الیفباسیندان آلینمیشدیر. اورتا آسیادا تشکیل تاپان سعدی مونتقول و توءرک خطری، یعنی اوغور و رونی ده آرامی خطیندن توره میشدیر. سگگیزینجی عصرده و اوندان قاباق قازیلیمیش اورخون و یئنی سئی یازیتلاری رونیک الیفباسی ایله یازیلیمیشدیر. چنگیزخان زمانیندان مونتقول ایمپراتورلورونون رسمی خطی اولان اوغور خطی ایسه عرب الیفباسینا مغلوب اولدو.

ایسلامین ظوهوریندن آز قاباق آرامی خطی نین قوللاریندان اولان نبطی خطی ده، ایسلامین یاییلیشیله بؤیوک بیر ساحه ده یاییلماغا باشلادی

و جوربه جور خالقلارین خطرین آرادان چیخاریب، ایسلام اولکه لرینده بیر عموم اونسیت واسیطه سینه چئوریلدی. عرب دیلی یئرلی دیلری آرادان چیخارا بیلمه یین اولکه لرده عرب الیفباسی او دیلرین خطی اولا بیلیمک اوچون بعضی خیردا دیشیکلیک لره بویون آیدی. مثلاً فارس دیلی نین یازی واسیطه سی اولماقلا او دیلده اولان پ، چ، ژ و گ حرفلری عرب دیلینده اولان ب، ج، ز و ک حرفلری اساسیندا دوءزلیر. توءرک دیللی و ائله جه ده آذری توءرکجه سی همین الیفبا ایله یازیلماغا باشلاپیر.

عرب الیفباسی ایسلام دینینه باغلی اولدوغو و قورآنین او الیفبا ایله یازیلدیغینا گوره عصرلر بویو دیشمه لر قاباغیندا موقاویمت گؤسترمیش، دوءزلیش لره آز یول وئرمیشدیر. بیر حالدا کی ایسلام دؤورونون ایلک چاغلاریندان اونون ایصلاح ائدیلمه سینین ضروری لیگی بعضی عالیملر طرفیندن مطرح اولونموشدور. نتیجه کی مأمون خیلافتی زامانی (۹-جو عصرین اوللری) حرکه لری حرفلرین آراسینا گتیرمک ایشینه ال وورولدو و بو ضرب المثل او نتیجه سیز تشبوتدن یادیگار قالدی: «اولمایا حرکه لری حرفلره

چئویر میسن؟» (یوخسا چتین بیر ایش
گوروموسن؟)

۹- جو عصرین ایکینجی یاریسیندا یازیب،
یارادان، نئچه دیرلی اثرین مؤلفی و یونانجاندان
عربجه یه موترجیمی اولان ذکالی فیلسوف و
موسیقی شیناس عالیم «سرخسلی احمد بن طیب»
عرب الیفباسی نین ناقیص اولدوغونا گوره
مخصوص الیفبا ایختیراع اتمیشدیر. «ایصفهانلی
احمد نوشجان بن عبدالمسیح» آدلی بیر عالیم بو
باره ده بئله نقل ائدیپ:

«احمد، ایرانی، سریانی، رومی و یونانی کلمه
لری یازماق اوچون ۴۰ حرفلی بیر الیفبا ایختیراع
اتمیشدیر کی اونون حرفلری نین شکیللری نین
بیری بیریندن فرقلی اولدوغو و بیر-بیرینه
یاپیشقلی اولمادیغینا گوره، کلمه لری یازیب
اوخوماسی اونون اوچون آسان اولموشدور».

ائلخانلی لار سولاله سینین معروف وزیر،
جامع التواریخ اثری نین مؤلفی اولان خواجه
رشیدالدین فضل ا... همدانی دا، اوزونون تنکسوق
نامه آدلی اثرینده نوقطه سیز حرفلر و حرکه لر
عوضینه حرفلر سیراسیندا گله بیلن علامت لر
دوئلتمک اوچون تووصیه اتمیشدیر.

۱۹- جو عصرین ایکینجی یاریسیندا، نئچه
قافقازلی، ایرانی و عوثمانلی ضیالیسی نه تک
عرب-فارس-توئرک الیفباسینین ایصلاحی، بلکه

دیشدیریلمه سی حاقدا فیکیرلر ایره لی
سوءرموشلر.

بو آرادا میرزه فتحعلی آخوندزاده نین بو
مسأله نین قارشى سیندا داها کسگین و عینادلی
مؤوقعی اولموشدور. دئمک اولار کی او باشقا
ضیالی لاردان اول عرب الیفباسینین ساوادیسزلیق و
ائله جه ده گئری قالمیشلیغین اساس عیلتی
اولدوغو اینامینا یئتیشیر و ایشه باشلاپیر. اول
ایصلاح ائتمک، سونرا خاص حرفلر ایختیراع
ائتمکله کیفایتلنیر و ان سونوندا لاتین الیفباسینی
داها اویغون گورور. او الیفبا دیشدیریلمه سینی
نیجات وئریجی یئنی علم و تکنیکین آچاری، ترقی
و سعادت یولونون آچیجی سی کیمی دیرلندیریر.

میرزه فتحعلی بو آرزویا عمل پالتاری
گئیدیره بیلیمک اوچون گرگین ایش آپاریر و بو
خصوصدا هم فیکیرلری اولان میرزه ملکم خان،
میرزه یوسف مستشارالدوله، منیف پاشا و باشقا
قافقازلی، ایرانی، آیدینلار، ائله جه ده دوولت
آداملاری ایله دایانمادان یازیشیر و موباحیثه لر
آپاریر. او ایشی قاباغا آپارماق اوچون حتی
ایستانبول سفر ائدیر. آنجاق آدی کئچن اولکه لرین
یوئکسک مقاملاری بو فیکیرلرین دسپوتیزمی
سوءردورمک اوچون ضررلی اولدوغونو
دوئشونرک، یولو اوسته مانعه لر توردیرلر.
آخوندزاده ضیالی لار طرفیندن ده مووافیق و

موخالیف جاوابلارلا قارشیلایشیر. بورادا یالنیز
عوثمانلی شاعیر «نامق کمالین» فیکرینه اؤترو بیر
نظر سالمائین ماجالی وار.

نامق کمال، آخوندزاده نین دونیادان
کؤچدوگو ۱۸۷۸-جی ایله بیر دوستونا یازدیغی
مکتوبدا لاتین الیفباسی نین عرب الیفباسی یئرینه
ایشلدیلیمه سی فیکرینی ایره لی سوءرنلری تنقید
آتشینه دوتوب بئله ایستیدلال ائدیر:

«لاتین الیفباسی عرب کلمه لرینی یازماق
اوعچون یئترسیزدیر. چونکی حرکه لری اوندان
چیخاریرساق یالنیز ۱۹ حرف الیه قالیر؛ بیر
خالداکی عوثمانلی سؤزلرین یازماق اوعچون حرکه
لردن باشقا آزی ۳۲ حرفه احتیاجیمیز اولاجاق.
لاتین الیفباسینی عوثمانلی دیلینه اویغونلاشدیرماق
ایسترسک، او زامان عرب و فارس سؤزلرینی
اوندان چیخارماق زوروندا قالاجاییق کی بو دا
ایمکانسیزدیر. بیر ده کی موسلمانلارین موقدّس
کیتابی عرب الیفباسی ایله یازیلیمیشدیر و هر بیر
موسلمان اونو اوخوماق ایسته بیر و بئله لیکله بو
الیفبانی اؤیرنیر. بو دا ساوادلانماق اوعچون ال
وئریشلی بیر ساحه یارادیر. بو الیفبانی کانارا
وورماقدا، خالق کوءتله لری نین دینی ایناملاری
ایله باغلی اولدوغونا، عصیرلر بویو یارانان
سایسیز-حسابسیز کیتابلارین و مجموعه لرین بو
الیفا ایله یازیلدیغینا گؤره نه تک آسان بیر ایش

دئیل، عئین حالدا زیانلی سونوجلاری اولاییلر.
بئله لیکله عرب الیفباسینی لاتین الیفباسینا
دؤندرمگین نه لوزومو وار نه ده مومکوندور. لاکین
اونو ایصلاح ائتمک، نوقصانلارینی آرادان
قالدیرماق، یازماسینی اولدوقجا ساده لشدیرمک
مومکون و لازیم بیر ایشدیر. سؤز یوخ کی ایصلاح
ایشینده ده ایفراط ائتمک و حودود کئچمکدن
چکینمک گرکدیر. بیر ده الیفبائین ایصلاحیندان
گرکمز کی حددن آرتیق اینتیظاریمیز اولسون و
مثلاً اونو معاریفین عمومیت تاپماسی ایله بیر
معنادا توتاق؛ چونکی الیفبائین ایصلاحی یالنیز
اوخویوب یازماغی آسانلاشدیرا بیلر.»

نامق کمال، آخوندزاده و ملک خان کیمی
ضیالی لارین، موسلمان میلّتلرین گئریلیگینی یالنیز
عرب الیفباسی نین نوقصانلاری و چتینلیگینه
باغلامالارینی بئنه ییب، دئیر کی، اینگیلیس دیلی
نین ایملاسینین ایسپان دیلی نین ایملاسیندان چتین
اولدوغونا باخمایاراق، اینگیلتره و بیرلشمیش
شتاتلاردا ساوادلانماق ایشی ایسپانیادان داها
چوخ اینکیشاف ائتمیشدیر. نئجه کی عرب
الیفباسی دا ایسلام مدئیتی نین پارلاق چاغلاریندا
تعلیم ائتمک، مدئیّت و علملری راواج وئرمک
ایشینده اساسلی بیر مانعه تورتیمردی.

آخوندزاده و فیکیرداشلاری نین عرب
الیفباسینی دئیشدیرمک آرزوسو ۷۰-۸۰ ایل

سونرا، آذربایجان جومهوریسی، ائله جه ده
 توءرکيه ده باش دوتدو. آذربایجاندا ۱۹۲۲-جی
 ایلده لاتینه، ۱۹۳۹-جو ایلده ایسه کریل ایفباسینا
 کئچریلدی. توءرکيه ده ده ۱۹۲۸-جی ایلده
 «حرف دئوریمی» باش وئردی. سوروشمالیدیر کی
 الدهه ائدیلن لر، الدن گئدنلرین عوضی اولای بیلر می؟
 ایفبا دیشدیریلمه سی نه تک ایفباسی دیشیلن
 خالقی اؤز دوغما مدنیتیندن گوءندن گوءنه
 اوزاقلاشدیردی، بلکه اونلار ایله اورتا شرقد
 یاشایان باشقا قارداش خالقلار آراسیندا اولان
 باغلارین چوخونو قیردی و آیریلیق دره سین
 درینله دیب، بیگانه لیک داغین دیکلندی.

وقتی ایله مولاً نصرالدین ژورنالی تیفلیسده
 چیخیب، بوءتون قافقازدا، توءرکيه ده، ایراندا و
 باشقا اوزاق اولکه لرده اوخونوب، تأثیر
 باغیشلایب، عکس صدالار یارادیردی و حتی
 توءرک اولمایان «نسیم شمال لار» و «دهخدالار»
 اونو اوخویا بیلیردی لر. یاخود ایستانبولدا چاپ
 اولونان قاموس الاعلام چوخلو ایرانلی و قافقازلی
 تدقیقاتچی نین دؤنه-دؤنه موراجیعت ائتدیگی بیر
 قاینق ایدی. دوغوردان دا آذربایجان ادبیاتینا
 بؤیوک یئنلیکلر گتیرن آخوندزاده حاقلی ایمیش،
 یاخود بؤیوک وطن سئور میلی شاعیر، نامق کمال؟
 ایندی آذربایجان جومهوری سینده ایفبا
 دیشدیریلیب؛ اؤزوده یئتمیش ایلیک قیسا بیر

مودت عرضینده نه بیر، بلکه اوعچ دفعه! آما ایران
 آذربایجانیندا ایفبانین دیشیلمه سی هله لیک
 قارشیدا اولان بیر پروبلم دئیل؛ لاکین اونون
 ایصلاحی، خصوصاً ایران اینقیلابیندان سونرا اون
 پلاندا اولان بیر مسأله دیر. نئجه دیلچیلیکله
 مشغول اولان عالیمیمیز، او جومله دن «رحمتلیک
 دوکتور نطقی»، «دوکتور زهتابی»، «دوکتور هیئت»
 و باشقالاری بو مسأله نین حللی یولوندا آدیملار
 آتیبیلر؛ آنجاق لازیم قدر فیکیر موبادیله سی و هم
 رأیلیک اولماییب. طبیعی دیر کی آنا دیلیمیزده
 یازیب اوخومانین گئنیلمه سی و خصوصیله
 یاخین گله جکده ایراندا آذربایجان دیلینده
 تحصیل رسیمت تاپماسی ایله ایفبانین
 اویغونلاشما پروسه سی ده سورعتلنه جک. باشقا
 سؤزله، فیکیر آیریلیقلاری تدریجله آرادان
 قالدیریلماق و هامی تام بیر قایدا اساسیندا
 یازماق.

بلکه ده علمی بیر کونگرسیون تشکیلی بئله
 بیر هدفه چاتماغی داها تتر مومکون ائده بیلر. هله
 لیک تهراندا چیخان وارلیق ژورنالی نین یازی
 طرزینی منیمسه مک داها اویغون نظره گلیر؛ آما
 منجه بیر ایستینا ایله؛ او دا عرب و فارس کلمه
 لرین اولدوقلاری کیمی یازماقلا. بئله لیکله یازیب
 اوخوماق فارس دیلینده ساواد آلانلار اوعچون
 آسان اولماق.

دده قورقود کیتابخاناسی تقدیم ائله ییب:

- ۰۱- جونون پیرایه سی؛ فضولی دن ۷۰ شعر؛ بیرینجی توپلو
- اینانارمی، اینانمازمی؟؛ فضولی دن ۷۰ شعر؛ ایکینجی توپلو
- ۰۲- مئی ساتانلار کوءچه سی؛ صایب تبریزی دن ۷۰ شعر؛ بیرینجی توپلو
- ۰۳- من بو جهانہ سیغمزام؛ نسیمی دن ۳۵ شعر؛ بیرینجی توپلو
- ۰۴- قیامت و آخیرت حیاتی؛ مذهبی مقاله؛ هارون یحیی؛ چئویرن: کامران آغایئو
- ۰۵- حاجی قارا؛ پیئس (نومایش نامه)؛ میرزه فتحعلی آخوندوف
- ۰۶- سئوگی؛ پسیخولوژی (روانشیناسی) مقاله؛ سئودا فرضعلیئو
- ۰۷- ساری گلین؛ داستان؛ ائلچین افندیئو
- ۰۸- شامع و پروانه؛ بالاجا داستان؛ عزیزه جعفرزاده
- ۰۹- بالاجا شاهزاده؛ بیرینجی بؤلوم؛ اوشاق ناغیلی؛ آنتوان دوستن اقزوپری؛ چئویرنلر: عزیز گؤزل سوی، یاقوت قوربانووا؛
- ۱۰- دل آرا؛ بالاجا داستان؛ جعفر جبارلی؛
- ۱۱- دلی دومرول؛ دده قورقود داستانلاریندان؛ ساده لشدیرن: ف. زینالوو، ص. علی زاده
- ۱۲- آذری دیلی؛ علمی-تاریخی مقاله؛ غضنفر کاظموو
- ۱۳- فلسفی فیکیرده اینسان و طبیعت پروبلمی، عادل حسینوو
- ۱۴- حیدربابا و سهندیه، شهریارین شاه اثرلری؛ سئید محمد حسین شهریار
- ۱۵- ایشغال اولونموش رایونلار؛ کیتاب سایتی
- ۱۶- جنوبی آذربایجاندا آنا دیلینده اثرلرین چاپ و نشر تاریخی؛ دوکتور حسن جوادی، ابوالفضل بهادری
- ۱۷- ایفبامیز؛ رحیم رییس نیا

دده قورقود کیتابخاناسیندا باشقا کیتاب

توئرک یازی قوراللاری؛ اورتوقرافی سمیناری نین آلدیغی قرارلار (۱۳۸۰)

دده قورقود کیتابخاناسی

www.dqk.blogfa.com